

ЗБЕРЕЖЕННЯ АВТЕНТИЧНОСТІ САКРАЛЬНОЇ СПАДЩИНИ ЗАКАРПАТТЯ В ПУБЛІЧНОМУ ПРОСТОРИ: СОЦІАЛЬНОКОМУНІКАЦІЙНИЙ КОНТЕКСТ

Панченко С. А.

ВСТУП

Закарпаття – це поліконфесійний і полікультурний край, який має особливий колорит, насичену історію, багатонаціональні традиції, тому збереження сакральної спадщини, фото і відео фіксація об'єктів релігійної спадщини, польові дослідження із виїздом безпосередньо на місце є важливим завданням науковців під час війни, коли масово знищуються пам'ятки культури і сакральна спадщина в цілому. Ми науковці маємо зберегти у наших відео, фото, каталогах, альбомах, паломницьких, туристичних маршрутах пам'ять про нашу українську сакральну спадщину і передати цю спадщину наступним поколінням про нашу Землю, сакральну пам'ять, традиції, історію. Тому пропоную на конкретних прикладах запропонувати алгоритм і відтворити поетапний маршрут сакральними пам'ятками Закарпаття. Науковиця пропонує відтворити авторські сакральні маршрути дерев'яними церквами Закарпаття для привернення уваги щодо збереження автентичності, реставрації, створення віртуальних сайтів із відтворенням туристичних маршрутів для людей із інклюзією і молоддю, які часто надають перевагу онлайн-подорожам перед тим як фізично туди поїхати і відвідати. Електронні каталоги, інтерактивні карти, розробки digital-каталогів, віртуальних брошур із QR-кодами, онлайн-презентації, лекції можуть стати потужним віртуальним інструментом для збереження сакральних пам'яток та пам'яті про них у публічному просторі.

Під час війни пошкоджені культурні об'єкти в Україні верифіковані (підтвердженні) ЮНЕСКО. Станом на 31 липня 2024 року ЮНЕСКО підтвердила пошкодження 432 об'єктів з 24 лютого 2022 року – 139 релігійних об'єктів, 214 будівель, що становлять історичний або мистецький інтерес, 31 музей, 32 пам'ятники, 15 бібліотек, 1 архів. ЮНЕСКО проводить попередню оцінку збитків, завданих культурним цінностям, шляхом перевірки повідомлень про інциденти, отриманих із різних джерел, що заслуговують на довіру. ЮНЕСКО також розробляє разом зі своїми партнерськими організаціями механізм незалежної скоординованої оцінки даних в Україні, включаючи аналіз супутникових

знімків, відповідно до положень Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту 1954 року¹.

Закарпаття має найбагатшу культурно-історичну спадщину. Найважливішою частиною якої є дерев'яні церкви – унікальні будівлі, створені талановитими майстрами. І понині викликає щире захоплення той факт, що ці дерев'яні церкви Закарпаття були побудовані без єдиного цвяха за особливою технологією. При цьому зберігають вони специфічний стиль, який є характерною особливістю тільки певного району. Ці архітектурні сакральні об'єкти вражають своєю автентичністю, оригінальними формами, які дивним чином «вписуються» у природний ландшафт краю. Вважається, що народні майстри, які створювали ці сакральні шедеври, розраховували їхнє розташування так, щоб вони природньо доповнювали природний ландшафт. Також вражає і спонукає до наукового пошуку різноманітність архітектурних стилів і унікальність дерев'яних сакральних об'єктів Закарпаття².

Тому до вашої уваги пропонуються авторські науково-дослідні експедиції, в яких науковиця проаналізувала актуальність і перспективу збереження сакральної спадщини саме в соціальнокомунікаційній площині за авторським алгоритмом дій.

Авторка в процесі науково-дослідних експедицій використовувала інформаційний метод польових експедиційних досліджень, а також метод «face-to-face»³. Польовим експедиційним дослідженням передував ретельний огляд і аналіз літератури, сайтів про досліджувану територію, великий обсяг наукових матеріалів, опрацювання карт, фото, відеозаписів. Польові експедиційні дослідження визначалися як якісний метод збору даних, спрямований на спостереження, взаємодію та розуміння людей за допомогою соціальнокомунікаційного підходу⁴, коли респонденти перебувають у своєму звичному середовищі і дають відповіді спонтанно на підготовлені запитання або розроблені анкети. Завдяки методу «face-to-face»⁵ здійснювався збір кількісних даних, під

¹ Damaged cultural sites in Ukraine verified by UNESCO. URL: <https://www.unesco.org/en/articles/damaged-cultural-sites-ukraine-verified-unesco>

² Дерев'яні церкви Закарпаття – гордість краю і світове надбання. URL: <https://prokarpaty-tour.info/uk/dereviani-tserkvy-zakarpattia/>

³ Особисте інтерв'ю (face-to-face). URL: <http://elbib.in.ua/osobiste-intervyu-face-to-face-metodologiya-ta-metodi-sotsiologichnih-doslidjen.html>

⁴ Різун В. В. Зі статті «Соціальнокомунікаційний підхід у науці та галузі соціальної інженерії». URL: https://mediaosvita.org.ua/wp-content/uploads/2016/02/journlib.univ.kiev.ua_Socialniy_pidhid.pdf (дата звернення: 05.08.2024).

⁵ Face-to-Faces (FFs) Method as a Qualitative Tool. Available from: https://www.researchgate.net/publication/349279533_Face-to-

час якого інтерв'юер спілкувався безпосередньо із респондентом за чітко структурованим планом та заздалегідь сформованими запитаннями. Особисті інтерв'ю проводилися на території сакральних місць: територіях храмів, монастирів, цвинтарях, місцях пам'яті історичних подій, під час літургії або після служб із респондентами⁶. У науковій розвідці також застосовувався інформаційний метод дослідження, який є не просто методом, а особливим методологічним підходом до вивчення соціальних комунікацій. А також використовувались загальнонаукові методи пристосовані саме до досліджуваної галузі⁷.

**1. Алгоритм здійснення науково-дослідних мандрівок із метою дослідження й збереження сакральної спадщини
Проведення інтерв'ю методом «face-to-face» у соціальнокомунікаційній площині⁸:**

– Відвідуючи сакральні місця, науковець проводить інтерв'ю, які вона записує у формі аудіо– чи відеофайлів.

– 5-6 відкритих запитань (питання розроблені заздалегідь).

Питання, які дослідник ставить своїм респондентам, різняться в залежності від того, до якої категорії відноситься респондент. Є три категорії респондентів:

– Експерти: клерус, управління, священнослужителі.

– Посередники: екскурсуводи, куратори, історичні експерти, працівники музею, культурологи, науковці, бібліотекарі, краєзнавці.

– Відвідувачі.

Питання сформульовані відкрито і асоціативно, щоб респонденти могли сформулювати свою розповідь у власний спосіб таким чином, щоб вона виходила за межі соціологічного збору інформації відповідно до Excel-файлу «Інтерв'ю».

Респонденти по можливості мають розповідати розширено.

Faces_FtFs_Method_as_a_Qualitative_Tool?channel=doi&linkId=6027a06f92851c4ed56b2c8d&showFulltext=true [accessed Aug 09 2024].

⁶ Pilgrimage to the Holy Land. An Interview. URL: <https://pilgrimage106.org/an-interview>

⁷ Різун В.В. Зі статті «Соціальнокомунікаційний підхід у науці та галузі соціальної інженерії». URL: https://mediaosvita.org.ua/wp-content/uploads/2016/02/journlib.univ.kiev.ua_Socialniy_pidhid.pdf (дата звернення: 08.08.2024).

⁸ Jamshed S. Qualitative research method-interviewing and observation. J Basic Clin Pharm. 2014. Sep. 5(4):87-8. doi: 10.4103/0976-0105.141942. PMID: 25316987; PMCID: PMC4194943

Мета: побудувати профіль користувачів місця Х, тобто отримати інформацію про групи експертів/посередників/відвідувачів, ціль/завдання, особисту мотивацію, сприйняття місця⁹.

Питання для інтерв'ю із експертами:

– дослідниця коротко представляє респондентам свою мету: проведення інтерв'ю із експертами для розуміння «ролі експертів» у межах дослідницького проекту про святі місця.

– Як Ви пов'язані з місцем Х? Чому Ви працюєте в місці Х?

– Чи Ви віруючий? Яку роль відіграє релігія у вашому житті?

– Звідки Ви дізналися про місце Х? Чи Ви щось читали, чули, бачили про місце Х? Чи хтось рекомендував Вам місце Х?

– Чи ви готовляти ви якісь матеріали та чи поширювали їх і яким чином про місце Х? (Багато отримати ці матеріали для аналізу відповідної літератури).

– Як Ви опинилися в місці Х? Як почалася Ваша робота в місці Х? Чи було складно дістатися до місця Х? Як виглядає Ваше життя і зайнятість в місці Х?

– Що ви робите зараз в місці Х? Що є в околицях місця Х? Чи походите Ви з цього регіону або ж чи Ви добре знаєте цю місцевість?

– Яке враження у Вас від місця Х?

Питання для інтерв'ю з посередниками:

– Науковиця представляє респондентам свою наукову мету: проведення інтерв'ю із посередниками для розуміння медійних, місцевих, регіональних форм репрезентації святих місць в межах дослідницького проекту про сакральні місця.

– Як Ви пов'язані з місцем Х? Чому Ви працюєте в Х?

– Чи Ви віруючий? Чи відіграє релігія якусь роль у Вашому житті? Яку саме?

– Звідки Ви дізналися про місце Х? Чи Ви щось читали, чули, бачили про місце Х? Чи хтось рекомендував Вам місце Х? Чи робили Ви допис в пресі, інтернеті або розповідали по радіо чи на телебаченні про місце Х? (Багато отримати ці матеріали для аналізу).

– Як ви оцінюєте ефективність цих матеріалів для популяризації місця Х?

– Як Ви опинилися в місці Х? Як почалася Ваша робота в місці Х? Чи було складно дістатися до місця Х? Як виглядає Ваше життя і зайнятість в місці Х?

⁹ Amaro S., Antunes A., Henriques C. A closer look at Santiago de Compostela's pilgrims through the lens of motivations. *Tourism Management*. 2018. Vol. 64, 271-280. URL: <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2017.09.007> (дата звернення 09.08. 2024).

– Що ви робите зараз в місці X? Що є в околицях місця X? Чи походите Ви з цього регіону або ж чи Ви добре знаєте цю місцевість?

– Яке враження у Вас від місця X? Чи порадили б Ви комусь з Вашого приватного кола спілкування відвідати місце X? Якщо так, що саме Ви б рекомендували в місці X?

Питання для інтерв'ю з відвідувачами:

– Дослідниця коротко представляє респондентам свою наукову мету: проведення інтерв'ю з відвідувачами для розуміння «профілю користувача» в межах науково-дослідного проекту про сакральну спадщину та її збереження.

– Як Ви пов'язані з місцем X? Чому Ви сьогодні прибули в місце X?

– Чи Ви віруючий? Чи відіграє релігія якусь роль у Вашому житті? Яку?

– Звідки Ви дізналися про місце X? Чи Ви щось читали, чули, бачили про місце X? Чи хтось рекомендував Вам місце X?

– Чи виготовляли ви якісь матеріали та чи поширювали їх і яким чином про місце X? (Бажано отримати ці матеріали для аналізу)

– Як Ви сьогодні дісталися до місця X? Чи було складно дістатися до місця X? (акцентується увага на логістиці).

– Що ви робите сьогодні в місці X? Чи Ви зараз подорожуєте/на шляху до якоїсь іншої цілі/у відпустці? Чи часто Ви здійснюєте поїздки такого типу і/або до місця X?

– Яке враження у Вас від місця X?

Робота з Excel-файлами:

– У процесі дослідницьких поїздок науковець збирає інформацію про святі/релігійні місця і/чи ритуали, орієнтуючись на опис інформації у рядку 2 в таблиці «Каталог» в Excel-файлі «Каталог». Зібрану інформацію про кожне місце/ритуал вносить у таблицю «Каталог» в Excel-файлі «Каталог». Назву місця (вноситься в колонку А) дослідник занотовує українською мовою та латиницею (англійською), розділяючи їх косою рисою, наприклад: Святомиколаївський храм, село Сокирниця, Закарпатська область / St. Nicholas Church, village of Sokyrynysia.

– В Excel-файл «Інтерв'ю» дослідниця вносить інформацію, орієнтуючись на опис інформації у рядку 2 в таблицях «Інтерв'ю з експертами», «Інтерв'ю з посередниками» та ««Інтерв'ю з відвідувачами». Зібрану інформацію в процесі інтерв'ю вносить у таблиці «Інтерв'ю з експертами», «Інтерв'ю з посередниками» та ««Інтерв'ю з відвідувачами» в Excel-файлі «Інтерв'ю». Назва місця вноситься аналогічно, як і в Excel-файлі «Каталог», в колонку А українською мовою та латиницею (англійською) і розділяється косою рисою.

Робота з фотографіями, аудіо- та відеоматеріалами

Кожне сакральне місце, внесене в Excel-файлі «Каталог», документується також фото- та за потребою відеоматеріалом для збереження пам'яті про нього.

– Фотографії та відеоматеріал повинні містити інформацію про георозташування (координати).

– Із метою кращої організації дослідник називає фото- та відеофайли відповідно до наступної схеми: назва місця латинкою (як у колонці А, в Excel-файлі «Каталог») і номер по порядку. Наприклад: St. Nicholas Church, village of Sokyrnytsia_1.

– Далі групує фото- та відеоматеріал, який відноситься до одного місця, в окремі папки. Назва папки відповідає назві місця латинкою. Наприклад: St. Nicholas Church, village of Sokyrnytsia.

– Папки з фото- та відеоматеріалом науковець переносить в папку «The sacred heritage of Ukraine» в хмарному сховищі One Drive.

Робота з аудіо- та відеофайлами з інтерв'ю

Дослідниця записує усі інтерв'ю у форматі аудіо- чи відеофайлів:

– аудіо- та відеофайли повинні містити інформацію про георозташування (координати).

– Із метою кращої організації науковиця називає аудіо- та відеофайли відповідно до наступної схеми: назва місця латинкою (як у колонці А, в Excel-файлі «Каталог»), тип інтерв'ю – експерти, посередники чи відвідувачі і номер по порядку. Наприклад: St. Nicholas Church, village of Sokyrnytsia_Expert_1.

– Дослідник групує аудіо- та відеоматеріал, який відноситься до одного місця, в окремі папки. Назва папки відповідає назві місця латинкою. Наприклад: St. Nicholas Church, village of Sokyrnytsia.

– Папки з фото- та відеоматеріалом науковець переносить у папку «The sacred heritage of Ukraine» у хмарному сховищі One Drive.

Рекомендації

– внесення даних в Excel-файли «Каталог» та «Інтерв'ю» і присвоєння назв фото-, відео- та аудіофайлам бажано здійснити у той ж день після закінчення огляду і проведення інтерв'ю¹⁰.

Завдяки такому алгоритму чітко відпрацьованих інтерв'ю із респондентами, отримуючи відповіді на запитання інтерв'юера, кореспондента або анкет ми зможемо дізнатися для цих осіб значення сакральних місць, мету поїздки саме в ці місця, зафіксувати сакральне місце за допомогою фото та відеофіксації, а потім перенести всі ці дані про сакральні об'єкти в Excel таблиці для майбутнього каталогу і саме

¹⁰ Types of Interviews in Research | Guide & Examples. URL: <https://www.scribbr.com/methodology/interviews-research/>

це дасть нам змогу зберегти пам'ять про історичне сакральне місце, а також сформувати каталог і сакральні нотатки святих місць Закарпаття за допомогою інтерв'ю респондентів.

2. Експозе автентичної сакральної спадщини Закарпаття в соціальнокомунікаційному просторі

Перед вами карта дерев'яних церков Закарпаття, пропонує здійснити віртуальну паломницьку мандрівку маршрутами архітектурної спадщини Закарпаття і частково розглянути значущість цих об'єктів для атракції туристів і паломників у соціальнокомунікаційній площині¹¹ і з метою фіксації цих сакральних об'єктів для збереження культурної спадщини. Закарпаття з точки зору туристичного магніту є цінним регіоном, тому збереження сакральної спадщини має державне та міжнародне значення.

Фото. ТОП-10 дерев'яних церков Закарпаття

[<https://www.ukrinform.ua/rubric-tourism/2406546-top10-derevanih-cerkov-zakarpatta-najstarisa-najvisa-i-avtenticna-lemkivska.html>]

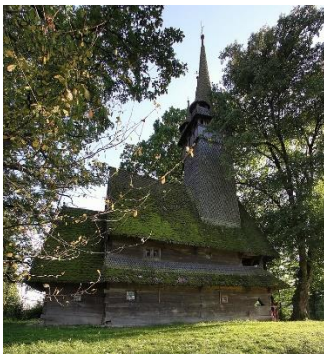
Греко-католицька церква Святого Архистратига Михаїла, село Крайниково 1666-1668 рік¹²

Церква Святого Михаїла знаходиться у селі Крайниково, це унікальна дерев'яна пам'ятка зразок марамороської готики

¹¹ Шандор Ф. Ф. Соціологічна модель туризму як господарчого соціального інституту. Редакційна колегія. 2017. С. 106-111. URL: https://www.researchgate.net/profile/Volodymyr-Saienko/publication/322007503_Strategicnij_rozvitok_organizacii_mist_ta_regioniv/links/5a3d20b30f7e9ba8688e6b7d/Strategicnij-rozvitok-organizacii-mist-ta-regioniv.pdf#page=106

¹² Церква Святого Михаїла (Крайниково). URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/Церква_Святого_Михаїла_\(Крайниково\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Церква_Святого_Михаїла_(Крайниково))

(Мармароська готика – група дерев’яних церков, у стилі яких відчутний вплив готичного архітектурного стилю мурованих споруд). Її висота 25 метрів, а довжина 14 метрів. Збудовано храм із двох дубових зрубів. Храми цього стилю відрізняються гострими шпилями. Він є одним із стародавніх готичних храмів Хустщини і був побудований у 1668 році. До сьогоднішнього дня зберігся оригінальний іконостас, який зображений на полотні. Церква побудована без жодного цвяха за особливою місцевою технологією, все менше лишається майстрів, які можуть зберігати і передавати традицію виготовлення дощечок і кріплень без жодного цвяха. Нею опікується одна родина Марія та Юрій Хвуст, із покоління в покоління передається ця родинна традиція і ключ від храму. Ця церква знаходиться в оточенні дубів і входить до Золотого церковного чотирикутника. Ця греко-католицька церква належить до архітектурних пам’яток України. Високу дерев’яну каркасну дзвіницю, що колись стояла біля церкви, було перенесено разом із дзвонами до православної церкви, збудованої в 1927 році. Церкву відреставровано у 1971 році¹³. Пам’ятка архітектури національного значення, охоронний номер 217/1. Церква діюча, нею послуговується невелика греко-католицька громада.

**Фото. Греко-католицька церква Святого Архистратига
Михайла, вигляд із центрального входу.**

URL: <https://karpaty.rocks/derevyana-svyato-mihaylivska-cerkva-kraynikovo>

¹³Дерев’яна Свято-Михайлівська церква, Крайніково. URL: <https://karpaty.rocks/derevyana-svyato-mihaylivska-cerkva-kraynikovo> (дата звернення: 10.08.2024)

Фото. Старовинний іконостас на полотні (невідреставрований)

Фото. Пам'ятка знаходиться під охороною держави

Побудова плану церкви – архаїчна. Церква побудована з високих дубових брусів, з'єднаних врубками в канюк з потайним прямим зубом. В архітектурі цієї церкви з'являється новий конструктивний прийом, відсутній в старіших церквах і який нечасто зустрічається і далі – ганок-галерея зв'язана у західній стіні в один загальний зруб бабинця і нави. Бабинець – західна частина тридільного храму, протилежна апсиді. Назва походить від українського слова «баба» – у церкві в бабинці стоять жінки та оглашенні. Бабинець входить у канонічну, тридільну систему планування православного, переважно дерев'яного храму – бабинець, нава, вівтар. Нава, також неф – поздовжня або поперечна частина простору монументальної споруди, що розташована між рядами колон, стовпів, арок або між зовнішньою стіною та поздовжньою колонадою або аркадою. Цей прийом запозичений з житлово-господарського

будівництва України. Цей сакральний шедевр споруджували майстри високої кваліфікації, які спеціалізувалися на церковному будівництві. Чудовими архітектурно-художніми деталями є могутній одвірок галереї, прикрашений «мотузочкою» і датами спорудження – 1666-1668 роки, вхідні двері з одвірком, орнаментованим стародавніми символами сонця, чотириаркова галерея над опасанням, маленькі чотирикутні віконця та здвоєні вікна нави, розкішне завершення вежі з аркадами голосниць та чотирма маленькими шпильми довкола головного шпиля. Високу дерев'яну каркасну дзвіницю, що колись стояла біля церкви, було перенесено разом із дзвонами до православної церкви, збудованої в 1927 році. Церкву відреставровано у 1971 році¹⁴.

Східна стіна вкрита розписами XVII-XVIII століть. Вони являються великою рідкістю, оскільки виконані на полотні, наклеєному на стіни зрубу. На них можна розглядіти фігури апостолів і Пантократора, а під монохромним зображенням святого Миколая на південній стіні зберігся ктиторський напис з датою «1771 рік». Спас Вседержитель, Пантократор – центральний образ в іконографії Христа, який представляє його як Небесного Царя і Суддю. Вседержителем Господь багаторазово іменується в Старому і Новому Завіті. Спаситель може зображуватися в повний зріст, сидючи на троні, по пояс або погруддя. Фрагментарно зберігся різний іконостас, частина ікон якого датована XVII століттям. У ризниці розглядіти розписи важче – вони майже непомітні, оскільки з часом вицвіли. У часи, коли ця частина Закарпаття належала Чехословаччині, церкву хотіли забрати у Прагу, і забрали б, якщо б не війна. А після війни тут влаштували сільський музей. Дерев'яну дзвіницю Михайлівської церкви перемістили до нового православного храму і покрили бляхою¹⁵.

Тому можемо зробити висновок, що ця пам'ятка сакральної спадщини потребує належного догляду і збереження з боку держави і громади, а також потребує фінансування щодо збереження й підтримки саме автентичного вигляду самого храму, оскільки остання реставрація відбувалась у 1971 році¹⁶.

¹⁴ Дерев'яна Свято-Михайлівська церква, Крайніково. URL: <https://karpaty.rocks/derevyana-svyato-mihaylivska-cerkva-kraynikovo> (дата звернення: 12.08.2024)

¹⁵ Михайлівська церква в селі Крайніково. URL: <https://go-to.rest/location/transcarpathia/mykhailivska-tserkva-v-seli-krainykovo/>

¹⁶ Церкви Закарпаття у готичному стилі – унікальні: аналогів в Україні немає. <https://uzhgorod.net.ua/news/92815>

Святомиколаївський храм, село Сокирниця, 1704 рік¹⁷

Фото. Церква Святого Миколая Чудотворця – дерев’яна церква, розташована в селі Сокирниця, пам’ятка архітектури національного значення (№ 227). Цей храм один із найдавніших на території Закарпаття¹⁸

Фото. Дерев’яна дзвіниця розташована на території храму¹⁹

¹⁷ Церква Святого Миколая (Сокирниця). URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/Церква_Святого_Миколая_\(Сокирниця\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Церква_Святого_Миколая_(Сокирниця))

¹⁸ Свято-Миколаївський храм, Сокирниця. URL: <https://villa-grand.com.ua/2021/01/12/1-дельфинрий-оскар/>

¹⁹ Замки та храми України. URL: <https://castles.com.ua/sokymytsa.html>

Фото таблички на церкві в с. Сокирниця. URL:
**[https://uk.wikipedia.org/wiki/
Церква_Святого_Миколая_\(Сокирниця\)#/media/Файл:
Церква_Сокирниця_табличка.jpg](https://uk.wikipedia.org/wiki/Церква_Святого_Миколая_(Сокирниця)#/media/Файл:Церква_Сокирниця_табличка.jpg)**

Святомиколаївський храм розташований у селі Сокирниця Хустського району відноситься до архітектурних шедеврів Закарпаття, перша згадка датується 1704 роком. Церква Святого Миколи Чудотворця є найстарішою на території Закарпаття. Храм побудований із дерева особливим архітектурним стилем повністю без застосування цвяхів. Храм оточений 600-літніми і 400-літніми дубами. За переказами спочатку ця церква була побудована у селі Шашвар (сьогодні це село Тросник у Виноградівському районі на початку XVII століття), а потім її перенесли у село Сокирниця. До наших днів зберігся старовинний іконостас, датований 1748 роком. Церква Святого Миколи Чудотворця відноситься до шедеврів псевдоготичної архітектури, а саме до «мармароської готики». Храм має туристичне та паломницьке значення. Храмом опікується сільська громада²⁰. 19 грудня 2018 року у цьому храмі провели першу за 10 років архієрейську літургію, яку очолив єпископ Мілан Шапшк. Храм у Сокирниці стоїть, але потребує якісної реставрації²¹.

²⁰ Мармароська дерев'яна готика на Закарпатті. URL: <https://andy-travel.com.ua/marmarosh-gothic>

²¹ Крушинська О., Сирохман М. Коли зникає дерев'яна церква. Проект «Втрачені церкви Закарпаття». URL: https://lb.ua/culture/2021/08/08/490331_koli_znikaie_derevyana_tserkva_proiekt.html

**Дерев'яна церква Святого Архангела Михаїла, село Ужок
1745 року**

Фото. Дерев'яна церква Святого Архангела Михаїла.

Із 21 червня 2013 року її було занесено до списку

Світової спадщини ЮНЕСКО [URL:

https://www.facebook.com/photo/?fbid=2906426412726128&set=a.2906419949393441&locale=uk_UA]

**Фото. Фрагмент іконостасу з дерев'яної церкви Святого
Архангела Михаїла 1745 рік. Село Ужок**

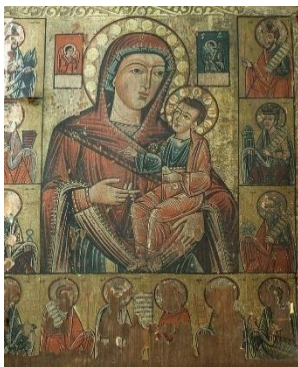
Великоберезнянського району Закарпаття [URL:

https://www.facebook.com/photo/?fbid=2906427106059392&set=a.2906419949393441&locale=uk_]

Дерев'яна бойківська церква Святого Архангела Михаїла, яка розташувалась у селі Ужок, Великоберезнянського району, Закарпатської області, пам'ятка архітектури національного значення (№ 198).

Храм побудували та освятили 11 червня 1745 року. Про це свідчить давній вирізьблений напис на одвірку. Церкву збудовано у бойківському стилі майстрами Павлом Тонівом з сусіднього села Бітля на львівському боці Карпат та Іваном Циганином з села Тихого поблизу Ужжа. Головним будматеріалом для храму були великі ялинові бруси. У 1927 року в північно-західній частині церковного двору поряд із

храмом встановили невеличку, досить типову для Закарпаття двоярусну дзвіницю, яка замінила стару. Храм зовні простий і невибагливий по формі, в ньому немає якихось виразних і яскравих декоративних деталей²². Силует храму присутній на картинах майже всіх живописців закарпатської школи живопису²³. Його любляють фотографувати фотохудожники. У ньому переважає горизонтальний поділ верхів-башт. Широке опасання, яке охоплює всю будівлю, надає йому компактного вигляду і є ключовим елементом в органічному переході від оточуючого середовища до основної частини храму, яка виростає над галереєю. Дзвін храму старший за нього на сто років. Дах храму вкрито шинглями – спеціально вирізьбленими дерев'яними дощечками, довжиною 30 і шириною 10 сантиметрів. Для захисту від води та гниття, дах храму кожні два роки покривають спеціальною речовиною. Крім того, цю церкву збудовано без жодного цвяху. Що засвідчує про автентичність дерев'яних сакральних шедеврів Закарпаття²⁴.

**Фото. Ікона Богородиці з дерев'яної церкви Святого Архангела
Михайла 1745 рік. Село Ужок
Великоберезнянського району Закарпаття [URL:
https://www.facebook.com/photo/?fbid=2906427052726064&set=a.2906419949393441&locale=uk_UA]**

²² Храм Святого Архистратига Михайла в с. Ужок – унікальний шедевр Закарпаття. URL: <https://prokarpaty-tour.info/uk/hram-arhistratiga-mihaila-uzhok/>

²³ «Бляшаний панцир – це кінець церкви», – дослідник дерев'яних церков Михайло Сирохман. URL: <https://localhistory.org.ua/texts/interviu/bliashanii-pantsir-tse-kinets-tserkvi-doslidnik-derevianikh-tserkov-mikhailo-sirokhman/>

²⁴ Шандор Ф. Ф. Становлення туристичної галузі в Закарпатті : історичний аспект. Науковий вісник Ужгородського університету : Серія: Географія. Землеустрій. Ужгород : Говерла, 2013. Вип. 1. С. 183–189.

Усередині храму збережено ікони та стародруки XVII століття, а також автентичний вівтар XVIII ст. В інтер'єрі храму майстри використали контраст світла і тіні. Проходячи з темного «бабинця» в світлу центральну частину храму, людина сприймає цей простір значно більшим, ніж він є насправді. Цей ефект безумовно був врахований талановитими народними зодчими. Враження посилює напрочуд гарний різьблений іконостас з сяючою позолотою.

Культурно-історична цінність Михайлівської церкви визнана на міжнародному рівні. 21 червня 2013 року її було занесено до Списку Світової спадщини ЮНЕСКО²⁵. Статус об'єкта Світової спадщини дає кілька переваг, зокрема додаткові гарантії збереження і цілісності, підвищення престижу країни та міста, популяризацію об'єктів і розвитку туризму, а також пріоритетність у залученні фінансових коштів. Але статус передбачає і зобов'язання: утримання території в належному стані, заборона появи новобудов в межах охоронної зони, збереження зовнішнього вигляду. У разі пошкодження об'єктів ЮНЕСКО від обстрілів їхнє відновлення передбачає процедуру визначення завданих збитків, збір матеріалів для міжнародного суду, компенсацію витрат на відновлення. Також варто пам'ятати, що відновлення відбувається комплексно, для збереження історичної цілісності²⁶.

Шелестівська Михайлівська церква, місто Ужгород, 1777 рік

Фото. У 1927 році (за іншою версією – у 1928-му) відбулася перша мандрівка Шелестівської церкви у Мукачево.

У 1972 вирішили перевезти сакральну споруду на нове місце – в Ужгород у Музей народної архітектури та побуту. Тоді ж провели реставраційні роботи, якими керували архітектор Іван Могитич та Богдан Кіндзельський. Востаннє церкву реставрували у 2008 році²⁷

²⁵ Ужок. Дерев'яна церква Святого Архангела Михаїла 1745 рік. Юрій Крилівець. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=16YFOSGUe2A>

²⁶ Культурна спадщина під «охороною», або що і як захищає ЮНЕСКО в Україні? URL: <https://novynarnia.com/2023/08/20/shho-i-yak-zahyshhaye-yunesko/>

²⁷ 245 років на пошану Михаїла: історія найвідомішої дерев'яної церкви Закарпаття. URL: <https://localhistory.org.ua/rubrics/building/245-rokiv-na-poshanu-mikhayila-istoriia-naividomishoyi-derevianoyi-tserkvi-zakarpatia/>

Шелестівська Михайлівська церква – пам'ятка архітектури національного значення. Часто вживаною є інша назва будівлі – церква Святого Архистратига Михаїла. Ця пам'ятка – одна з небагатьох дерев'яних церковних споруд в Україні, яка збережена до ХХІ століття. Наразі церква є одним із експонатів музею, який розташовується під відкритим небом «Закарпатський обласний музей народної архітектури та побуту».

Фото. Меморіальна пам'ятка на якій написана історія «мандрівної церкви» з села Шелестова

До складу експозиції Закарпатського музею народної архітектури «Шелестівської церкви» входить дзвіниця, побудована із дерева, дзвони, капличка та основна будівля. Шелестівська церква збудована у 1777 р. у с. Шелестів Мукачівського району. Церква унікальна своїм архітектурним стилем. Майстру вдалось поєднати два народні архітектурні стилі: шатровий і барочний. Серед кількох збережених церков лемківського стилю Шелестівська вирізняється бездоганними пропорціями, особливою стрункістю, чудово проробленими художніми деталями. Висота церкви з вежею сягає 22 метрів. Михайлівська церква рублена з дубових брусів, покрита гонтом (дерев'яні дощечки), тризрубна, триверха. Вежі над навою та вітарем споруджені у вигляді 5-ступінчатих шатрів, які завершуються барочними банями і голівками. Зруби бабинця і нави однакової ширини, вітаря – вузкий. Над бабинцем збудована струнких пропорцій дзвіниця. В інтер'єрі виділяється 4-х ярусний іконостас, оздоблений різьбленим орнаментом рослинного характеру. Він змонтований з ікон XVII-XIX ст. Церква збудована без залізних цвяхів, дерев'яні є. Залізні цвяхи не використовували тому що іржавіють і цим руйнують деревину. У травні 2009 року в Закарпатському обласному музеї народної архітектури і побуту владика Мілан освятив – реконструйовану дерев'яну Михайлівську церкву. Від того дня кожної неділі в Шелестівській церкві проводять богослужіння священники Мукачівської греко-католицької єпархії²⁸.

²⁸ Церква Святого Архистратига Михаїла (філія Хрестовоздвиженського греко-католицького кафедрального собору). URL: <https://mgce.uz.ua/czerkva-svyatogo-arhystratyga-myhayila-filiya-hrestovozdvyzhenskogo-greko-katolyckogo-kafedralnogo-soboru/>

Фото. Сучасний іконостас Шелестівської церкви в Ужгородському скансені²⁹

Інші яруси іконостасу заповнені іконами XVIII століття, що походять із церкви села Колочава³⁰. Раніше іконостас Шелестівської церкви прикрашали ікони видатного закарпатського живописця XVII сторіччя Іллі Бродлаковича-Вишенського³¹. Яскравий представник українського бароко народився та працював у Судовій Вишні, що на Львівщині. Потім переїхав у Мукачево. Підписувався: «Ілля Бродлакович Малярь Вишенский, Малярь Мукачівский». Ікони його пензля – «Архангел Михаїл», «Святий Миколай», «Богоматір Одігітрія» – зберігають у Закарпатському обласному художньому музеї ім. Йосипа Бокшая. Більшість оригінальних ікон Шелестівської церкви зникли³².

Збудована без металевих цвяхів, ця церква належить до рідкісної в Україні групи класичних лемківських дерев'яних храмів. Ще одним зразком цієї школи є сакральна будівля із закарпатського села Плоске: зараз вона знаходиться у Національному музеї народної архітектури та побуту України у Києві, Пирогово. Ці дві святині не тільки найвідоміші пам'ятки лемківської школи, а й єдині збережені в країні. Інші або знищені, або перероблені. Або перевезені до Чехії у 1920-30-х роках, коли Закарпаття входило до складу Чехословаччини. Роком раніше, у 1926-му, церкву із Шелестова розглядали як один із варіантів для придбання і перевезення у Прагу, до Парку Кінського³³. Проте увагу

²⁹ Закарпатський музей народної архітектури та побуту (скансен). URL: <https://castles.com.ua/skansen-uzhgorod.html>

³⁰ Церква Святого Духа. URL: <http://kolochava.com/ua/selo-10-muzeiv/sviatodyhivskacerkva.html>

³¹ Бродлакович Ілля. Живописець, іконописець. URL: <https://zakarpat.brovdi.art/zabuti-imeni/brodlakovich-illya#parentHorizontalTab1>

³² Михайло Маркович. Лемківське дерев'яне диво. URL: <https://localhistory.org.ua/rubrics/building/245-rokiv-na-poshanu-mikhaila-istoriia-naividomishoyi-derevianoyi-tserkvi-zakarattia/>

³³ Парк Кінського. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Парк_Кінського

чехів тоді привернула інша лемківська церква – із села Медведівці, що на Мукачівщині. На жаль, вона згоріла у Празі у жовтні 2020 року.

Відтак за кошти мукачівської громади Шелестівську святиню розібрали, перевезли та освятили. Зрубна конструкція церкви дозволяла відносно легко перемістити її на нове місце і зібрати, мов конструктор. Такі перевезення храмів здавна практикували в Карпатах, транспортуючи дерев'яні бруси волами на санях взимку. Пізніше стали використовувати автомобілі чи залізниці. Михайло Сирохман³⁴ назвав лемківські церкви Закарпаття «мандрівними» оскільки вони здійснили щонайменше по дві мандрівки³⁵.

Церква Святого Духа, село Колочава, 1795 року³⁶

Фото. Церква Святого Духа – це унікальна пам'ятка дерев'яної сакральної архітектури 1795 року, яка досить добре збереглася

Церква повністю побудована без цвяхів, привертає увагу та викликає захоплення своїми досконалими пропорціями. Храм біля головної дороги у селі Колочава. За радянських часів церква використовувалась як музей атеїзму. На жаль, інтер'єри її не збереглися, натомість зовнішній вигляд храму й сьогодні захоплює відвідувачів своєю красою. Пам'ятка повністю відреставрована у 1969–1970 рр. Церкву зняли із реєстрації діючих храмів 9 січня 1953 р.

³⁴ «Бляшаний панцир – це кінець церкви», – дослідник дерев'яних церков Михайло Сирохман. URL: <https://localhistory.org.ua/texts/interviu/bliashanii-pantsir-tse-kinets-tserkvi-doslidnik-derevianikh-tserkov-mikhailo-sirokhman/>

³⁵ Михайло Маркович. 245 років на пошану Михаїла: історія найвідомішої дерев'яної церкви Закарпаття. URL: <https://localhistory.org.ua/rubrics/building/245-rokiv-na-poshanu-mikhayila-istoriia-naividomishoyi-derevianoyi-tserkvi-zakarpattia/>

³⁶ Музей «Церква Святого Духа». URL: <https://www.karpaty.info/ua/uk/zk/kh/kolochava/museums/spirit/>

Фото. На території церкви табличка, яка свідчить про «Велику реставрацію»

Фото. Табличка свідчить, що це пам'ятка архітектури національного значення (№ 216).

Свято-Михайлівський храм – це дерев'яна церква, яка розташовується у селі Негровець, Міжгірського району, Закарпатської області. Один із найкращих зразків дерев'яних церков із баштами. Перед бабинцем є доволі глибокий ганок із відкритою аркадою-обходом над ним, а перехід від гранчастої башти до шпилья зроблений за допомогою невисокої чотиригранної пірамідальної покрівлі. Нижній масив слабо розчленований опасанням, що обходить навколо храму, зливаючись з покрівлею апсиди. Пропорції досить широкого в основі шпилья добре поєднуються із баштою. У храмі можна побачити старовинний іконостас та ікони, які збереглися до сьогоднішнього дня. Інтер'єр церкви

повністю перероблено, але в будинку священика збережено різьблення та іконопис XVIII сторіччя.

Свято-Михайлівський храм, село Негровець, 1818 рік

Фото. Церква Святого Михайла в селі Негровець єдиний екземпляр бойківської архітектури, що зберігся в первісному вигляді

Сучасну церкву святого Архангела Михаїла збудували із смереки в XVIII сторіччі в урочищі Потік у бойківському стилі, з трьома верхами. Але існує декілька версій, згідно яких церкву було споруджено в присілку Ясеновець, що був зруйнований через величезний зсув гори. Згідно з написом на зрубі, у червні 1818 року завершили встановлення церкви на новому місці, де вона отримала двосхилі дахи і вежу. Біля церкви стоїть типова для міжгірської Верховини дерев'яна двоярусна каркасна дзвіниця³⁷.

Фото. Табличка свідчить, що це пам'ятка архітектури національного значення (№ 219)

³⁷ Церква Святого Архангела Михаїла, Негровець. URL: <https://karpaty.rocks/cerkva-svyatogo-arhangela-mihayila-negrovec>

Фото. Стародруки із Свято-Михайлівського храму

Фото. Фрагмент іконостасу

У 1818 році Михайлівську церкву було перенесено і перебудовано в стилі закарпатської готики. Від збудованого у XVIII столітті храму збереглися зруби стін і каркас нижньої частини башти. У 1887 році поруч із храмом збудували дзвіницю³⁸.

Церква Вознесіння Господнього (Струківська), село Ясіня, 1824 року

Церква Вознесіння Господнього, яку колись збудував Струк, вже давно згоріла чи люди її розібрали. На її місці стоїть новіша церква, збудована на місці старої у 1824 році. Фахівці стверджують, що ця церква є однією з найдосконаліших дерев'яних церков на Гуцульщині. А поруч із нею стоїть не менш досконала дзвіниця, яка може бути старшою за церкву, оскільки її перенесли сюди з іншої частини села у 1895 році. Точно невідомо, коли вона була побудована, але дослідники припускають, що це було в 1811 році.

³⁸ Свято-Михайлівський храм. URL: <https://go-to.rest/location/transcarpathia/svyatomyhailivskiy-hram/>

Фото. Струківська церква 1824 р. Фото із власного архіву

Фото. Старовинний іконостас, справжній витвір сакрального мистецтва. Фото із власного архіву

**Фото. 11-метрова смерекова дзвіниця 1811-1813 років.
Фото із власного архіву**

Ця дзвіниця вважається одним із найдосконаліших зразків закарпатської сакральної архітектури. Її перенесли з іншої сільської церкви, яка згоріла

Храм Вознесіння Господнього у селі Ясіня, Рахівського району, більш відомий, як Струківська церква – вважається одним з найдосконаліших дерев'яних храмів на території всього ареалу проживання гуцулів у Карпатах, а у 2013 році внесено до списку світової спадщини ЮНЕСКО³⁹. На одвірку вирізано декоративну композицію з трьох хрестів, дату спорудження – 1824 рік – та напис про те, що у 1894 році Василь Попадюк дав кошти на престіл, а Гриць Павлючок, Петро Павлючок та Юра Сплящук робили підвалини, одвірки та іншу роботу по оновленню церкви. Гуцульський храм збудований без жодного цвяха і майже весь покритий гонтом. Один з найцінніших сакральних об'єктів церкви – знамено XIX століття із зображенням Святого Іштвана, короля Угорщини. Різьблений іконостас зберігся з часів будівництва церкви (XIX ст.), однак його ще досить давно було перемальовано. Неподалік і трохи вище храму стоїть 11-метрова дзвіниця (1813), зрублена з ялинових колод. У 1971 р. пам'ятку реставрували. У 1994 р. святиня була віддана місцевій греко-католицькій громаді. Друга назва храму – Струківська походить від прізвища пастуха Івана Струка. Він вважається засновником храму, який звів його в 1824 р. (за іншими даними – в XVI ст.) на вшанування порятунку отари. Це стиль гуцульської школи народної архітектури. Є якісь чари у співвідношеннях бічних та центральної частин, у гладко тесаних колодах зрубів, у гонтових покрівлях дахів і в маленьких ліхтариках над ними⁴⁰. Легенда про походження назви. Розповідь каже, що пастух Іван Струк у осінній період гнав отари овець з Румунії, на гору Свидовець, де на нього з вівцями напали вовки. Пастух поспіхом виготовив з ясеневих колод огорожу навколо отари – і побіг зі Свидовця. На його величезний подив, навесні він знайшов всіх своїх овець живими і здоровими: вони харчувалися, обгризаючи ясеневі колоди. Звідси, до речі, й назва селища Ясіня⁴¹.

³⁹ Yasinya is the heart of Transcarpathia. URL: <https://spadok.org.ua/zakarpattya/yasinya-sertse-transkarpatiyi#h3--->

⁴⁰ Струківська церква. Рахів. Ясіня. URL: <http://rakhiv.com.ua/струківська-церква-рахів-ясіня-гуцул/>

⁴¹ Струківська церква – спадщина ЮНЕСКО у Ясіня. URL: <https://tourinform.org.ua/strukivska-tserkva-spadshhyna-yunesko-u-yasinya>

Фото. Інформаційна дошка про Струківську церкву із QR-кодом та сучасними digital-можливостями

Фото. Документ засвідчує, що церква перебуває під захистом ЮНЕСКО з 2013 року⁴²

Струківська церква зовсім невелика, але вона є найбільш шанованою православною та греко-католицькою (обидві церкви проводять тут богослужіння по черзі) церквою в Ясіня⁴³. Сьогодні, разом із церквою в Ужку, вона є одним із двох представників Закарпаття, внесених до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. Щоб потрапити до неї,

⁴² Однією з визначних пам'яток Закарпаття є Струківська церква в Ясіня, що внесена до охоронного списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. URL: <https://zakarpattia.net.ua/News/171327-Derev%E2%80%99ianu-tserkvu-u-IA siniakh-na-Rakhivshchyni-shcho-okhroniaetsia-IuNESKO-nyshchat-zseredyny-FOTO>

⁴³ Данилець Ю. В. Православний рух на Закарпатті напередодні Першої світової війни та участь у ньому жителів с. Ясіня. 2020. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewById/1262732>

потрібно переправитися на правий берег Чорної Тиси. Для цього є ефектний підвісний міст.

У церкві серед сакральних об'єктів протягом тривалого часу зберігалося церковне знамено XIX століття, на якому був зображений угорський король Святий Іштван та напис «*S. Stephan I Rex Ungar*». Але влітку 2008 р. невідомі особи під вночі розбили вікно, виламали ґрати і, вдершись до храму, поцупили старовинну святиню⁴⁴.

Фото. На хоругві початку XX століття зображено Струка з ягням⁴⁵. Фото із власного архіву

Фото. Ікона Господа Спасителя XIX століття, не відреставрована. Фото із власного архіву

⁴⁴ Струківська церква. Рахів. Ясиня. URL: <http://rakhiv.com.ua/струківська-церква-рахів-ясиня-гуцул/> (дата звернення 15.08.2024)

⁴⁵ Струківська церква. Рахів. Ясиня. URL: <http://rakhiv.com.ua/струківська-церква-рахів-ясиня-гуцул/> (дата звернення 17.08.2024)

Струківська церква – унікальна пам'ятка архітектури, збудована 1824 року, найдосконаліша в краї дерев'яна церква в гуцульському стилі є хрестокупольною, тобто в її основі лежить хрест, а центральний зруб завершується шатровою восьмигранною банею з декоративною маківкою. В середині збережені автентичні речі в гуцульському стилі. Саме такою її прийняли до Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО 2013 року. Необхідно зробити все для того, щоб цей сакральний шедевр зберіг свій автентичний стиль і не перетворився в еклектику. Наукова і культурна громадськість краю закликає втрутитися в ситуацію владу і відновити внутрішній вигляд однієї з культурних пам'яток Закарпаття⁴⁶.

ВИСНОВКИ

За результатами розроблених авторських паломницьких маршрутів, поетапного алгоритму польового сакрального дослідження, за допомогою використаних методів польових експедиційних досліджень, а також методу «face-to-face», автор збрала всі необхідні дані щодо сакральних мандрівок, здійснивши чотири такі подорожі: розробивши маршрути, спланувавши геолокації, паломницькі дестинації, розробивши чіткий алгоритм дій. Польовим експедиційним дослідженням передувало ретельне вивчення літератури про досліджувану територію, матеріали попередніх наукових розвідок, карт, фото, відео. Завдяки методу «face-to-face» здійснювався збір кількісних даних, під час якого інтерв'юер спілкувався безпосередньо із респондентом за чітко структурованим планом та заздалегідь сформованими запитаннями. Особисті інтерв'ю проводилися на території сакральних місць: територіях храмів, монастирів, цвинтарях, під час літургії або після служб із респондентами.

Автором були відвідані і описані сакральні об'єкти Закарпаття в наступній ретроспективі:

1. Греко-католицька церква Святого Архистратига Михаїла, село Крайниково 1666-1668 рік;
2. Святомиколаївський храм, село Сокирниця, 1704 рік;
3. Дерев'яна церква Святого Архангела Михаїла, село Ужок 1745 року;
4. Шелестівська Михайлівська церква, місто Ужгород, 1777 рік;
5. Церква Святого Духа, село Колочава, 1795 року;
6. Свято-Михайлівський храм, село Негровець, 1818 рік;

⁴⁶ Дерев'яну церкву у Ясінях на Рахівщині, що охороняється ЮНЕСКО, нищать зсередини. URL: <https://zakarpattia.net.ua/News/171327-Derev%E2%80%99ianu-tserkvu-u-IAsiniaKh-na-Rakhivshchyni-shcho-okhoroniaietsia-IuNESKO-nyshchat-zseredyNy-FOTO>

7. Церква Вознесіння Господнього (Струківська), село Ясіня, 1824 року.

Це свідчить про необхідність збереження і майстерного менеджменту у сфері управління сакральною спадщиною на прикладі Закарпаття. Необхідно розробляти паломницькі маршрути, друкувати буклети, брошури із артефактами, автентичними пам'ятками сакральної архітектури, розробляти «паломницькі дорожні карти» із урахуванням поліконфесійності і традицій цього краю⁴⁷. Також за доцільне вважаю популяризацію паломництва і релігійного туризму як важливого інструменту щодо управління і збереження сакральної спадщини під час війни, оскільки саме завдяки паломникам, їхнім подорожам, фото, відео, записам, нотаткам, ведення відеоблогів і контентів у медіа відбувається миттєве поширення інформації, а відповідно її промоція і реклама на такому конкурентоспроможному туристичному ринку⁴⁸.

Закарпаття є потужним «сакральним магнітом» для паломників, туристів, істориків, краєзнавців, науковців, викладачів, культурологів, режисерів, художників та інших представників різних соціальних груп. Тому необхідно розробляти інтерактивні карти з QR-кодами, де буде детально описана сакральна пам'ятка, логістика, інфраструктура, контакти гідів, екскурсіводів і вся необхідна інформація для паломників й туристів⁴⁹.

Світ дуже швидко змінюється, тому паломництво має стати ближчим до молоді і такі «місця сили» які є унікальними на території Закарпаття мають заговорити зрозумілою мовою для молоді та людей з інклюзією, оскільки через віртуальні екскурсії, digital-можливості ці сакральні об'єкти стануть зрозумілішими і ближчими. А науковці мають описати, показати, науково обгрунтувати і також доступно донести інформацію для широкої аудиторії для збереження цих пам'яток і передачу пам'яті про сакральні унікальні шедеври України, за допомогою сучасного інструментарію: сайтів, digital-технологій, медіа можливостей, електронних каталогів, інтерактивних карт, digital-магнітів, оцифровізації цих пам'яток і створення віртуальних екскурсій до цих сакральних місць.

⁴⁷ Aulet S., Vidal D. Tourism and religion: sacred spaces as transmitters of heritage values. Church, Communication and Culture. 2018. Vol. 3(3), 237–259. <https://doi.org/10.1080/23753234.2018.1542280>

⁴⁸ Панченко С.А. Релігійний туризм в Україні: стан, потенціал, перспективи : монографія. Київ: Автограф, 2019. 163 с. URL: https://www.researchgate.net/publication/366399336_Monografia_RELIGIJNIJ_TURIZM_V_UKRAINI_STAN_POTENCIAL_PERSPEKTIVI

⁴⁹ Екскурсії з Максом Адаменко. https://www.facebook.com/reel/1465934924085351?locale=uk_UA

АНОТАЦІЯ

У науковому дослідженні автор розглянула сакральні об'єкти Закарпаття з точки зору збереження їх автентичності в соціальнокомунікаційному контексті. Здійснила опис автентичних сакральних об'єктів на прикладі авторських паломницьких маршрутів, а також розробила поетапний алгоритм польового сакрального дослідження, за допомогою якого здійснювались мандрівки і вносились дані. Поетапний алгоритм польового сакрального дослідження включає: проведення інтерв'ю; питання для інтерв'ю з експертами; питання для інтерв'ю з посередниками; питання для інтерв'ю з відвідувачами; робота з Excel-файлами; робота з фотографіями, аудіо та відеоматеріалами. Обробка цієї інформації та внесення до відповідних розроблених Excel-файлів, віртуальних папок, хмарних середовищ. Автором були розроблені паломницькі маршрути, проаналізована і підібрана інфраструктура, сакральні дестинації для реалізації науково-дослідних експедицій.

Автором були відвідані й описані 7 сакральних об'єктів Закарпаття в наступній історичній послідовності: Греко-католицька церква Святого Архистратига Михаїла, село Крайниково 1666-1668 рік; Святомиколаївський храм, село Сокирниця, 1704 рік; Дерев'яна церква Святого Архангела Михаїла, село Ужок 1745 року; Шелестівська Михайлівська церква, місто Ужгород, 1777 рік; Церква Святого Духа, село Колочава, 1795 року; Свято-Михайлівський храм, село Негровець, 1818 рік; Церква Вознесіння Господнього (Струківська), село Ясіня, 1824 року.

Як пише на сторінках інтернет-видання «Лівий берег» О. Крушинська: «Україна посідає перше місце у світі за кількістю дерев'яних церков їх близько 2500, потім Польща (приблизно 1,5 тис.) та Румунія (до 1,2 тис.). І в жодній країні немає такого розмаїття стилів дерев'яної архітектури. Українські дерев'яні храми не мають аналогів. Держава мусила б невинно дбати про їхнє збереження, а громади – розуміти їхню цінність та будувати навколо них «легенду» своєї місцевості. Насправді виходить по-іншому: дерев'яні церкви продовжують зникати, і разом із кожною із них ми безповоротно втрачаємо частину своєї ідентичності»⁵⁰. Проблеми щодо збереження автентичності і атракції паломників до «місць сили» декілька: потреба оновлення покрівель; брак фінансування; брак контролю й захисту зі сторони держави⁵¹.

⁵⁰ Крушинська О. Дерев'яні храми Закарпаття. URL: <http://www.derev.org.ua/>

⁵¹ Церкви Закарпаття у готичному стилі – унікальні: аналогів в Україні немає. URL: <https://uzhgorod.net.ua/news/92815>

Відтворивши експозе автентичної сакральної спадщини Закарпаття в соціальнокомунікаційному просторі пропоную продовжити віртуальний екскурс до місць паломництва, «сакральної сили» і розглянути втрачені церкви Закарпаття із можливістю їх «відновлення» за допомогою сучасних digital-технологій та залученням медіа.

Література

1. Damaged cultural sites in Ukraine verified by UNESCO. URL: <https://www.unesco.org/en/articles/damaged-cultural-sites-ukraine-verified-unesco>

2. Дерев'яні церкви Закарпаття – гордість краю і світове надбання. URL: <https://prokarpaty-tour.info/uk/dereviani-tserkvy-zakarpattia/>

3. Особисте інтерв'ю (face-to-face). URL: <http://elbib.in.ua/osobiste-intervyu-face-to-face-metodologiya-ta-metodi-sotsiologichnih-doslidjen.html>

4. Різун В. В. Зі статті «Соціальнокомунікаційний підхід у науці та галузі соціальної інженерії». URL: https://mediaosvita.org.ua/wp-content/uploads/2016/02/journalib.univ.kiev.ua_Socialniy_pidhid.pdf (дата звернення: 05.08.2024).

5. Face-to-Faces (FtFs) Method as a Qualitative Tool. Available from: https://www.researchgate.net/publication/349279533_Face-to-Faces_FtFs_Method_as_a_Qualitative_Tool?channel=doi&linkId=6027a06f92851c4ed56b2c8d&showFulltext=true [accessed Aug 09 2024].

6. Pilgrimage to the Holy Land. An Interview. URL: <https://pilgrimage106.org/an-interview>

7. Різун В. В. Зі статті «Соціальнокомунікаційний підхід у науці та галузі соціальної інженерії». URL: https://mediaosvita.org.ua/wp-content/uploads/2016/02/journalib.univ.kiev.ua_Socialniy_pidhid.pdf (дата звернення: 08.08.2024).

8. Jamshed S. Qualitative research method-interviewing and observation. *J Basic Clin Pharm.* 2014. Sep. 5(4):87-8. doi: 10.4103/0976-0105.141942. PMID: 25316987; PMCID: PMC4194943.

9. Amaro S., Antunes A., Henriques C. A closer look at Santiago de Compostela's pilgrims through the lens of motivations. *Tourism Management.* 2018. Vol. 64, 271-280. URL: <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2017.09.007> (дата звернення 09.08. 2024).

10. Types of Interviews in Research | Guide & Examples. URL: <https://www.scribbr.com/methodology/interviews-research/>

11. Шандор Ф. Ф. Соціологічна модель туризму як господарчого соціального інституту. Редакційна колегія. 2017. С. 106-111. URL:

- https://www.researchgate.net/profile/Volodymyr-Saienko/publication/322007503_Strategicnij_rozvitok_organizacii_mist_ta_regioniv/links/5a3d20b30f7e9ba8688e6b7d/Strategicnij-rozvitok-organizacii-mist-ta-regioniv.pdf#page=106
12. Церква Святого Михаїла (Крайниково). URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/Церква_Святого_Михаїла_\(Крайниково\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Церква_Святого_Михаїла_(Крайниково))
13. Дерев'яна Свято-Михайлівська церква, Крайниково. URL: <https://karpaty.rocks/derevyana-svyato-mihaylivska-cerkva-kraynikovo> (дата звернення 10.08.2024)
14. Михайлівська церква в селі Крайниково. URL: <https://go-to.rest/location/transcarpathia/mykhailivska-tserkva-v-seli-kraynikovo/>
15. Церкви Закарпаття у готичному стилі – унікальні: аналогів в Україні немає. <https://uzhgorod.net.ua/news/92815>
16. Церква Святого Миколая (Сокирниця). URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/Церква_Святого_Миколая_\(Сокирниця\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Церква_Святого_Миколая_(Сокирниця))
17. Свято-Миколаївський храм, Сокирниця. URL: <https://villa-grand.com.ua/2021/01/12/1-дельфінарий-оскар/>
18. Замки та храми України. URL: <https://castles.com.ua/sokyrnytsa.html>
19. Мармароська дерев'яна готика на Закарпатті. URL: <https://andy-travel.com.ua/marmarosh-gothic>
20. Крушинська О., Сирохман М. Коли зникає дерев'яна церква. Проєкт «Втрачені церкви Закарпаття». URL: https://lb.ua/culture/2021/08/08/490331_koli_znikaie_derevyana_tserkva_projekt.html
21. Храм Святого Архистратига Михаїла в с. Ужок – унікальний шедевр Закарпаття. URL: <https://prokarpaty-tour.info/uk/hram-arhistratiga-mihaila-uzhok/>
22. «Бляшаний панцир – це кінець церкви», – дослідник дерев'яних церков Михайло Сирохман. URL: <https://localhistory.org.ua/texts/interviu/bliashanii-pantsir-tse-kinets-tserkvi-doslidnik-derevianikh-tserkov-mikhailo-sirokhman/>
23. Шандор Ф. Ф. Становлення туристичної галузі в Закарпатті : історичний аспект. Науковий вісник Ужгородського університету : Серія: Географія. Землеустрій. Ужгород : Говерла, 2013. Вип. 1. С. 183–189.
24. Ужок. Дерев'яна церква Святого Архангела Михаїла 1745 рік. Юрій Криливець. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=I6YFOSGUe2A>
25. Культурна спадщина під «охороною», або що і як захищає ЮНЕСКО в Україні? URL: <https://novynarnia.com/2023/08/20/shho-i-yak-zahyshhaye-yunesko/>

26. 245 років на пошану Михаїла: історія найвідомішої дерев'яної церкви Закарпаття. URL: <https://localhistory.org.ua/rubrics/building/245-rokiv-na-poshanu-mikhayila-istoriia-naividomishoyi-derevianoyi-tserkvi-zakarpattia/>

27. Церква Святого Архистратига Михаїла (філія Хрестовоздвиженського греко-католицького кафедрального собору). URL: <https://mgce.uz.ua/czerkva-svyatogo-arhystratyga-myhayila-filiya-hrestovozdvyzhenskogo-greko-katolyczkogo-kafedralnogo-soboru/>

28. Закарпатський музей народної архітектури та побуту (скансен). URL: <https://castles.com.ua/skansen-uzhgorod.html>

29. Церква Святого Духа. URL: <http://kolochava.com/ua/selo-10-muzeiv/sviatodyhivska-cerkva.html>

30. Бродлакович Ілля. Живописець, іконописець. URL: <https://zakarpat.brovdi.art/zabuti-imena/brodlakovich-illya#parentHorizontalTab1>

31. Михайло Маркович. Лемківське дерев'яне диво. URL: <https://localhistory.org.ua/rubrics/building/245-rokiv-na-poshanu-mikhayila-istoriia-naividomishoyi-derevianoyi-tserkvi-zakarpattia/>

32. Парк Кінського. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Парк_Кінського

33. «Бляшаний панцир – це кінець церкви», – дослідник дерев'яних церков Михайло Сирохман. URL: <https://localhistory.org.ua/texts/interviu/bliashanii-pantsir-tse-kinets-tserkvi-doslidnik-derevianikh-tserkov-mikhailo-sirokhman/>

34. Михайло Маркович. 245 років на пошану Михаїла: історія найвідомішої дерев'яної церкви Закарпаття. URL: <https://localhistory.org.ua/rubrics/building/245-rokiv-na-poshanu-mikhayila-istoriia-naividomishoyi-derevianoyi-tserkvi-zakarpattia/>

35. Музей «Церква Святого Духа». URL: <https://www.karpaty.info/ua/uk/zk/kh/kolochava/museums/spirit/>

36. Церква Святого Архангела Михаїла, Негровець. URL: <https://karpaty.rocks/cerkva-svyatogo-arhangela-mihayila-negrovec>

37. Свято-Михайлівський храм. URL: <https://go-to.rest/location/transcarpathia/svyato-myhailivskiy-hram/>

38. Yasinya is the heart of Transcarpathia. URL: <https://spadok.org.ua/zakarpattia/yasinya-sertse-transkarpatiyi#h3---->

39. Струківська церква. Рахів. Ясиня. URL: <http://rakhiv.com.ua/струківська-церква-рахів-ясиня-гуцул/>

40. Струківська церква – спадщина ЮНЕСКО у Ясиня. URL: <https://tourinform.org.ua/strukivska-tserkva-spadshhyna-yunesko-u-yasinya>

41. Однією з визначних пам'яток Закарпаття є Струківська церква в Ясиня, що внесена до охоронного списку Всесвітньої спадщини

ЮНЕСКО. URL: <https://zakarpattya.net.ua/News/171327-Derev%E2%80%99ianu-tserkvu-u-IAsiniakh-na-Rakhivshchyni-shcho-okhoroniaietsia-IuNESKO-nyshchat-zseredyiny-FOTO>

42. Данилець Ю. В. Православний рух на Закарпатті напередодні Першої світової війни та участь у ньому жителів с. Ясіня. 2020. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/1262732>

43. Струківська церква. Рахів. Ясіня. URL: <http://rakhiv.com.ua/струківська-церква-рахів-ясіня-гуцул/> (дата звернення 15.08.2024)

44. Дерев'яну церкву у Ясінях на Рахівщині, що охороняється ЮНЕСКО, нищать зсередины. URL: <https://zakarpattya.net.ua/News/171327-Derev%E2%80%99ianu-tserkvu-u-IAsiniakh-na-Rakhivshchyni-shcho-okhoroniaietsia-IuNESKO-nyshchat-zseredyiny-FOTO>

45. Aulet S., Vidal D. Tourism and religion: sacred spaces as transmitters of heritage values. *Church, Communication and Culture*. 2018. Vol. 3(3), 237–259. <https://doi.org/10.1080/23753234.2018.1542280>

46. Панченко С.А. Релігійний туризм в Україні: стан, потенціал, перспективи : монографія. Київ: Автограф, 2019. 163 с. URL: https://www.researchgate.net/publication/366399336_monografia_relijijnij_turizm_v_ukraini_stan_potencial_perspektivi

47. Експерсії з Максом Адаменко. https://www.facebook.com/reel/1465934924085351?locale=uk_UA

48. Крушинська О. Дерев'яні храми Закарпаття. URL: <http://www.derev.org.ua/>

49. Церкви Закарпаття у готичному стилі – унікальні: аналогів в Україні немає. URL: <https://uzhgorod.net.ua/news/92815>

Information about the author:

Panchenko Svitlana Anatoliyivna,

Ph.D. in Cultural Studies, Associate professor,

Doctoral student

Institute of Journalism of Taras Shevchenko National University of Kyiv

36/1, Yuriy Illienko str., Kyiv, 04119, Ukraine